

Prof. emeritus dr. Elbisa Ustamujić
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UDK 811.163.4*3'38 (049.3)

MAKOVA SIMBIOZA STAROBOSANSKOG JEZIKA I SREDNJOVJEKOVNOG DISKURSA U SAVREMENI POETSKI KONTEKST

Monografija *Jezik i stil Maku Dizdara*¹ dr. Muhameda Šatora bez sumnje je znatno obogatila bosanskohercegovačku lingvistiku, koja inače oskudijeva naučnim projektima takve vrste izuzmu li se radovi o jeziku nekoliko vrsnih prozaista. Istina je da tek predstoji sistematičnije izučavanje književnog izraza onih pisaca osobenog stila koji su najbolji reprezentanti izražajnih mogućnosti jednog jezika. Šatorova knjiga je utoliko značajnija jer predstavlja istraživanje jezika i stila na primjerima cjelokupnog pjesničkog opusa jednog od najosebujnijih pjesnika 20. stoljeća na južnoslavenskom jezičkom prostoru i “najautentičnijeg pjesnika Bosne”, kako je rečeno, odnosno pjesnika čija se poetička originalnost samjerava, prije svega, njegovim izuzetnim jezikom, pa autor polazi od uvjerenja da je otkrivanje leksike, gramatičke strukture i jezičkog sklopa ujedno i put u otkrivanje dubinske smislenosti njegove poetske hemisfere. Rezultati istraživanja jezičko-stilskih postupaka u Makovoj poeziji, s jedne strane, uvode nas u suštine književne umjetnosti, a s druge, istovremeno potvrđuju koliko svaki pisac govori osobnim jezikom, u ovom slučaju jezikom Bosne, kako bi rekao Selimović, i inovativnim zahvatima ga proširuje i obogaćuje.

Prilazeći Maku kao istinskom stvaraocu u jeziku, Šator je izabrao pristup koji mu je omogućio posmatranje poezije primjenom metode strukturalne lingvističke stilistike, koja se pokazala izuzetno funkcionalnom u tumačenju višeslojnog i višesmislenog “očučenog” poetskog govora s “latentnim polisemičkim značenjima”, čiji se dometi posmatraju na gramatičkom i

1 Muhamed Šator, *Jezik i stil Maku Dizdara*, Slovo Gorčina, Stolac, 2013.

stilističkom nivou. Lingvostilističkom analizom prati se poetički razvoj u pojedinim fazama sazrijevanja. Vidljiv dar za eksperimentiranje u jeziku Dizdar ispoljava od prve zbirke *Vidovopoljska noć* (1936), u kojoj polazi od deskriptivnosti zavičajnog jezika i započinje eksperimentiranje: “Od stvaranja novih riječi do otkrivanja novih odnosa među riječima i u rasporedu unutar stiha, u zanimljivim spregovima riječi...” (Šator, 2013: 342). Nadalje, iz zbirke u zbirku traje dinamična i kontinuirana stvaralačka avantura jezičko-poetičke inovativnosti koju autor visprenošću vrsnog analitičara prezentira na razvojnoj liniji, od pojave do pojave.

Poema *Plivačica* (1954) donijela je motivsko-stilski preobražaj ne samo u Makovom pjesništvu nego, već je isticano, i u bosanskohercegovačkoj poeziji, ali je Šator prvi put dao cjelovitu jezičko-stilističku analizu, koja pokazuje da je traganje za tajnim i skrivenim vezama u riječima “rezultiralo novom pjesničkom strukturom i novim konstituisanjem stila”. To je postizano slobodnim stihom ritmiziranog narativa, “ponavljanjima i opkoračenjima, mnoštvom gramatičkih paralelizama i sintaksičkih podstruktura koje ostvaruju ritmički i intonacioni sklad” (Šator, 2013: 342). Panteističkim i panerotskim porivom za sjedinjenjem u nestajanju, *Plivačicom* su najavljene i buduće trajne motivske preokupacije: ljubav, život i smrt. Za razliku od prve knjige, jezik *Plivačice* je inspiriran mediteranskom atmosferom, a uvedena mediteranska leksika najčešće je upotrijebljena u neobičnim spojevima i metaforiziranim značenjima. To će, zajedno sa helenizmima koje uvodi u zbirci *Okrutnosti kruga*, do kraja ostati leksičke konstante.

Započetu pjesničku avanturu Šator dalje prati u zbirci *Okrutnosti kruga* (1960), koja je usmjerena na otkrivanje “različitih spojeva akustičkog i semantičkog, u traganju za eufonijom i sazvučjem”. Homonimnim vezama i unutrašnjim rimama Mak je dolazio do novoostvarenih metaforičkih značenja i osvajanja imaginarnih mogućnosti jezika. Sve je to u Šatorovom viđenju povezano i s novom grafijskom strukturom, simetrijom u podudaranjima i intencionalnim akumuliranjem sinonimskih riječi.

U zbirci *Koljena za Madonu* (1963), koja je motivski bliska *Plivačici*, autor slijedi dalju poetizaciju jezika Maka Dizdara koji će u ovoj fazi ući u “svijet glasovnog simbolizma i glasovnih metafora, u nove suodnose među riječima...

Ta semantizacija zvučanja, igra oblika, izraza i sadržaja jezičkog znaka, igra s polivalentnošću značenja, akumuliranje riječi slične fonostruktura, bit će omiljeni pjesnički manir i u *Kamenom spavaču*” (Šator, 2013: 343). Stilistički postupak ponavljanja gramatičkih formi, metaplazmi i morfoloških deformacija, uz unutrašnje i vanjske rime često u preplitanju, osim ritmičke funkcije, najčešće su u vezi sa zvukovnim ponavljanjem i asonantsko-aliteracijskim vezama u svrhu eufonije. Sve to je vodilo ka najzrelijem pjesničkom ostvarenju – *Kamenom spavaču*, u kojem brojne sinonimske i antonimske veze kombinirane s rimom, uz stalnu interakciju zvuka i smisla, stvaraju kontekstualno nove semantičke odnose, zaključuje autor.

Kameni spavač (1966) nastajao je desetak godina uporedo s radom na dvjema prethodnim zbirkama. Pojedine pjesme Mak je objavljivao i prepravljao, ali ono što je pojavom zbirke predstavljalo iznenađujuću novost jeste cjelovitost strukture. Odmah je ukazivano i na specifičnost stila bosanskog srednjovjekovlja i upotrebu arhaičnih izraza. Međutim, Šator je preciznim jezičko-stilističkim analizama pokazao da poetska snaga *Kamenog spavača* leži u transmutiranom oživljavanju stare bosanske leksike u preobražaju arhaične riječi ka modernom poetskom iskazu i poruci. Baštinjenim arhaiziranim jezikom i postupkom resemantizacije arhaične riječi, koja tako dobija novo značenje, Mak je progovorio o egzistencijalnim i općeljudskim problemima savremenog čovjeka. Zalazeći u svijet srednjeg vijeka, otkrivao je bogatstvo starog bosanskog jezika i savremenost životnog iskustva poetskih poruka koje su sadržane u pisanim izvorima bosanske jezičke tradicije, čiju je leksiku reanimirao, kreativno preobražavao i potpuno integrirao u savremeni poetski jezički sistem, a što je bio važan postupak “pjesničkog očuđenja”. Pronađene riječi je “prilagođavao i transmutirao u novi oblik, te ih je harmonizirao u novoj pjesničkoj funkciji”. Jezičke preobrazbe Šator dijeli na: arhaične riječi adaptirane savremenom obliku, čista leksička preuzimanja oživljenih arhaizama, stvaranje neologizama u duhu jezičke tradicije, te na frazeologizme iz starih tekstova. Sve to u transtekstualnom odnosu čini jedinstven sinhronizirani sklop s riječima savremenog jezika.

Mak je često preuzimao i gotove jezičke i stilske modele iz pojedinih starih bosanskih pisanih spomenika ili je prema njima pravio slične sintaksičke

modele u savremenom jeziku. Ta simbioza arhaičnog heretičkog vjerovanja i savremenog promišljanja egzistencijalne ugroženosti, zaključuje Šator, donijela je atmosferu prošlih vremena i sugestivno progovorila “o Bosni kao tragičnoj zemlji i paradigmi koja pokazuje muku savremenog čovjeka” (Šator, 2013: 81).

Kameni spavač je također premrežen intertekstualnim vezama, posebno citatima i interpolacijama starih bosanskih tekstova, pa je u mnogim pjesmama riječ o transsemiotičnosti i preoblikovanju nepoetskog govora u novi kontekst. U pisanom naslijeđu Mak je tragao za jezičkim korijenima i “skrivenim” smislom, kao što je vidljivo i nastojanje da svojoj poetskoj inspiraciji pronađe odgovarajući izraz na izvorima te bosanske jezičke tradicije. U tom nastojanju preuzimao je oblike srednjovjekovnog diskursa, biblijskog stila, manihejskih tekstova Crkve bosanske, pobožno-didaktičke literature te zapisa i povelja, narodne lirske pjesme, “ljekaruša” i posebno natpisa na stećcima, čime se kritika najviše bavila. U toj izukrštanosti “starodrevnog i savremenog, zavičajnog bosanskog i općeljudskog” otkrivao je Mak “skriveno bogatstvo i nevjerovatan kontinuitet svoga jezika”. Šator izvodi primjeren zaključak da takva intertekstualnost i simbioza starih tekstova sa savremenom pjesničkom porukom stvara složene unutrašnje relacije i nove poetske smislove. Mak je “poetizujući tragičnu prošlost Bosne, modernim poetskim kazivanjem i snagom starobosanskog jezika izrekao univerzalne ljudske životne probleme i situacije originalnošću koja je obogatila i evropsku poetsku tradiciju”.

Muhamed Šator u svojoj studiji prezentira Makov razvojni put od zavičajne baštine, lirske narodne pjesme, mediteranskog naslijeđa i grčkog mita do najsavršenije pjesme – *Modra rijeka*, i univerzalnosti njene poruke “o vječnim i neodgonetnutim tajnama” utemeljene u iskustvu helensko-evropske kulture. Jezičko eksperimentiranje nastavlja se i u posljednjoj pjesničkoj fazi, u zbirci *Modra rijeka* (1971), u kojoj se Dizdar vratio rimama koje su veoma različite: “Od eho-rime trofonemskog podudaranja do složenih kombinovanih višefonemskih podudaranja”, dok u nekim pjesmama uvodi klasične distihe sa dvostruko rimovanim dvanaestercem. Dalje, Makov eksperiment vodi do “dekonstrukcije jezičkih formi i novih jezičkih puteva”, te do stihova potpune “nedorečenosti i hermetičnosti”. Uvodi brojne metaplazme, suprotstavljene imenice u novom antonimskom odnosu i novostvorene riječi. Otklonu od norme, “denormiranju”,

doprinosu izostanci objekta ili se u objekatskoj funkciji pojavljuju veznici i prijedlozi, te mnogobrojne metaplazme i paranomazijski odnosi, a što Šator detaljno prezentira na primjerima.

Pravopisne kolebljivosti i svakovrsne nedosljednosti posmatraju se kao svjestan čin iz stilističkih razloga, a upravo iz istih razloga prisutno je i narušavanje standardnih oblika, kao i modifikacija riječi na fonološkom planu. Također se sistematično izlažu i bilježe morfološka svojstva s odstupanjima od standarda.

Kompetencijom vrsnog lingviste Šator je u svojoj monografiji predočio da je “riječ izvorište i uvir” jedinstvene pjesničke imaginacije, reprezentirajući sve kreativne inovacije i funkcioniranje jezika na svim analitičkim nivoima strukturalne lingvističke stilstike u oblikovanju semantičko-emocionalnih značenja i poruka, a što je Makovoj poeziji dalo jedinstven kvalitet. Nakon dužeg vremena dobili smo sistematičan i temeljit uvid u lirski opus Maka Dizdara, iako sa suženom vizurom na dva, pokazalo se, ključna elementa – jezik i stil – posredstvom kojih je izvršen uspješan prodor u tajni svijet jedinstvenog poetskog imaginarija